

УДК 347.9 :347.961(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.7>

І. Б. Факас
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-4408-7668

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ ЗА ВИКОНАВЧИМ НАПИСОМ НОТАРІУСА В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню виконавчого напису нотаріуса як різновиду виконавчих документів, процедури його вчинення, особливостей його примусового виконання в період дії воєнного стану. Виконавчий напис розглядається як специфічний вид нотаріального акту та виконавчого документа, який поєднує в собі елементи обох інститутів. Досліджуються ознаки виконавчого напису нотаріуса як нотаріального акту, сформульовано його характерні ознаки як виконавчого документа.

Аналізуються зміни в законодавстві України, що стосуються процедури вчинення виконавчих написів у період дії воєнного стану, зокрема, введення мораторію, його вплив на виконання таких документів, на права кредиторів та боржників.

Зроблено акцент на неузгодженості положень Закону України «Про нотаріат», що регулюють процедуру вчинення виконавчих написів положенням Закону України «Про виконавче провадження» в частині встановлення заборони на вчинення нотаріусами виконавчих написів. Констатовано, що мораторій на виконання виконавчих написів нотаріусів в період воєнного стану є вимушеним, але необхідним заходом.

Аналізується судова практика у справах про визнання виконавчих написів нотаріусів такими, що не підлягають виконанню, констатовано тенденцію до збільшення кількості таких справ в період воєнного стану, сформульовано типові підстави для їх оскарження та скасування.

Виокремлюються основні проблеми, що виникають у зв'язку із застосуванням виконавчих написів в умовах воєнного стану та пропонуються шляхи їх вирішення.

У статті обґрунтовується необхідність подальшого вдосконалення законодавства про нотаріат та законодавства про виконавче провадження з метою узгодження процедур вчинення виконавчих написів нотаріусами та їхнього виконання. Усунення суперечностей дозволить уникнути дублювання дій, спростить взаємодію між нотаріусами та виконавцями, сприятиме забезпеченню ефективного захисту прав усіх учасників цивільних правовідносин. Акцентовано на доцільності розробки чіткого алгоритму відновлення виконавчого провадження після завершення воєнного стану для забезпечення балансу інтересів кредиторів та боржників.

Ключові слова: виконавче провадження, виконавчий документ, виконавчий напис нотаріуса, нотаріальна дія, нотаріальний акт.

Fakas I. B. PECULIARITIES OF ENFORCEMENT UNDER THE EXECUTIVE INSCRIPTION OF A NOTARY DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of the executive inscription of a notary as a type of executive document, the procedure for its execution, the features of its enforcement during the period of martial law.

Executive inscription is considered as a specific type of notarial act and executive document, which combines elements of both institutions. The features of the notary's executive inscription as a notarial act are studied, its characteristic features as an executive document are formulated.

Changes in the legislation of Ukraine related to the procedure for execution of executive inscriptions during the period of martial law are analyzed, in particular, the introduction of a moratorium, its impact on the execution of such documents, on the rights of creditors and debtors.

Emphasis is placed on the inconsistency of the provisions of the Law of Ukraine «On Notaries», which regulate the procedure for execution of writs of execution, with the provisions of the Law of Ukraine «On Execution Proceedings» in terms of establishing a ban on the execution of writs of execution by notaries. It was established that the moratorium on the execution of notaries' executive inscriptions during martial law is a forced but necessary measure.

Jurisprudence in cases of recognition of executive inscriptions of notaries as unenforceable is analyzed, a tendency to increase the number of such cases during the period of martial law is noted, and typical grounds for their appeal and cancellation are formulated.

The main problems that arise in connection with the use of executive inscriptions in the conditions of martial law are highlighted and ways of solving them are proposed.

The article substantiates the need for further improvement of the legislation on the notary and the legislation on executive proceedings in order to harmonize the procedures for execution of executive inscriptions by notaries and their execution.

Eliminating contradictions will avoid duplication of actions, simplify interaction between notaries and executors, and contribute to effective protection of the rights of all participants in civil legal relations.

Emphasis is placed on the expediency of developing a clear algorithm for resuming executive proceedings after the end of martial law to ensure the balance of interests of creditors and debtors.

Key words: executive proceedings, executive document, executive inscription of a notary, notarial action, notarial deed.

Виконавчий напис нотаріуса – це зручний інструмент для стягнення безспірної заборгованості, однак його застосування в період дії воєнного стану має свої особливості та обмеження.

Постановка проблеми. Одним з ключових аспектів є те, що Законом України «Про виконавче провадження» було введено мораторій на примусове виконання виконавчих написів нотаріусів у період дії воєнного стану. Таку заборону було введено перш за все для захисту боржників, оскільки багато громадян в умовах війни опинилися у складній фінансовій ситуації і така заборона покликана була захистити їх від втрати майна. Також передбачалося, що обмеження на стягнення боргів сприятиме стабілізації економічної ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження виконавчого напису нотаріуса здійснювали такі науковці як: Т.С. Андрущенко, В.В. Баранкова, Н.В. Безмертна, О.М. Демченко, М.М. Дякович, Ю.В. Желіховська, В.В. Комаров, І.С. Мельник, С.Я. Фурса, І.М. Череватенко та ін. У цих та інших працях виконавчий напис нотаріуса досліджувався як різновид нотаріального акту чи як позасудова форма захисту цивільних прав та законних інтересів. Тому розгляд виконавчого напису нотаріуса як різновид виконавчого документа та особливості його примусового виконання в період дії воєнного стану актуальний для дослідження.

Метою статті є дослідження виконавчого напису нотаріуса як різновиду виконавчих документів, особливостей його примусового виконання в період дії воєнного стану, а також аналіз судової практики у справах про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Виклад основного матеріалу. Запровадження воєнного стану внесло суттєві зміни у правове поле України, зокрема, стосовно процедури виконання виконавчих написів нотаріусів. Так, 25 серпня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2455-ІХ [1]. Відповідно до пункту 2 Закону № 2455-ІХ пункт 102 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» [2] було доповнено, зокрема, абзацом чотирнадцятим, відповідно до якого заборонялося у період дії воєнного стану примусове виконання виконавчих написів нотаріусів. Разом з тим, до Закону України «Про нотаріат» [3], не було внесено жодних змін, які б стосувалися процедури вчинення виконавчих написів або встановлювали заборону на вчинення нотаріусами виконавчих написів на документах, що встановлюють заборгованість.

Таким чином Законом № 2455-ІХ від 27 липня 2022 року було встановлено повну заборону примусового виконання виконавчих написів нотаріусів, що унеможливило примусове виконання зобов'язань у сфері лізингу, де витребування об'єкта лізингу здебільшого відбувалося на підставі виконавчого напису нотаріуса. До того ж вказаним законом заблоковано виконання виконавчих написів, зокрема про стягнення аліментів на нотаріально посвідчених шлюбних угодах, знівельовано інститут стягнення заборгованості за аграрними розписками [4].

Для усунення прогалин, які містило чинне законодавство та для захисту інтересів стягувачів 11 квітня 2023 року було прийнято Закон № 3048-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану», який набрав чинності 06 травня 2023 року [5].

Підпунктом 3 пункту 2 Закону № 3048-ІХ у новій редакції було викладено пункт 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про виконавче провадження», зокрема згідно із абзацом 24 забороняється відкриття виконавчих проваджень на підставі виконавчих написів нотаріусів, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально.

Таким чином, нова редакція Закону по суті повернула виконання виконавчих написів. Законодавець дозволив державним та приватним виконавцям здійснювати виконання виконавчих написів, які вчинені на нотаріально посвідчених договорах застави, іпотечних договорах, незалежно від часу їх вчинення; виконавчих написів про витребування предмета договору (об'єкта) фінансового лізингу, вчинених на договорах фінансового лізингу, незалежно від часу їх вчинення; виконавчих написів, що вчинені до запровадження в Україні воєнного стану [4].

Поняттю «виконавчий напис» законодавцем офіційного визначення не надано. Найбільш вдало зазначене поняття визначено Н.В. Безмертною та Ю.В. Желіховською, які під виконавчим написом нотаріуса розуміють підтвердження нотаріальним органом наявності заборгованості між боржником і стягувачем та розпорядження про примусове стягнення з боржника цієї заборгованості, вчинене на документах, які підтверджують безспірні зобов'язання останнього [6, с. 158; 7, с. 124].

Вчинення нотаріусом виконавчого напису (п. 19 ст. 34 Закону України «Про нотаріат») – це нотаріальна дія й елемент правореалізуючої функції нотаріату, що націлена на реалізацію суб'єктивних прав з метою досягнення чітко визначеного правового результату [8, с. 52].

Виконавчий напис нотаріуса вважається одним із найбільш дієвих форм захисту цивільних прав

нотаріусом. Нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом (ст. 18 Цивільного кодексу України) [9].

Оскільки виконавчий напис нотаріуса є не лише нотаріальним актом, а й виконавчим документом, йому притаманні ознаки як нотаріальних актів, так і виконавчих документів.

Як нотаріальному акту йому притаманні такі основні ознаки:

- є правовим актом індивідуального характеру;
- є актом правозастосування норм цивільного права;
- є юридичною формою вираження процесуального рішення нотаріуса, в якому зафіксований результат нотаріальної дії;
- є аутентичним, що слугує презумпцією достовірності його походження;
- має обов'язкову юридичну силу та породжує правові наслідки;
- наділений доказовою та виконавчою силою;
- має законодавчо закріплену форму (структуру та реквізити), порушення якої тягне визнання його недійсним;
- ґрунтується на матеріально-правових нормах, якими визначається коло фактів, що підлягає встановленню, а вчиняється на підставі нотаріально-процесуальних норм;
- є завершальною стадією нотаріального провадження у конкретній справі та може бути оскаржений до суду [10, с. 302].

Як виконавчого документа можна виокремити такі основні ознаки виконавчого напису нотаріуса:

- є безпосередньою підставою для відкриття виконавчого провадження та проведення виконавчих дій;
- наявність у ньому владного припису (вимоги), який підлягає примусовому виконанню;
- є процесуальним документом та має цілком самостійне процесуальне значення;
- чітко визначений предмет стягнення (гроші, майно);
- зазначена точна сума боргу, яка підлягає стягненню;
- зазначений строк пред'явлення до виконання;
- може бути скасований лише судом.

Правове регулювання виконавчого напису нотаріуса в Україні здійснюється низкою нормативно-правових актів, серед яких ключовими є:

- Цивільний кодекс України;
- Закон України «Про нотаріат» (Глава 14);
- Закон України «Про виконавче провадження»;
- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 № 296/5 (Глава 16 розділу II);

– Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів».

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Стягнення за виконавчим написом нотаріусів допускається лише у випадках, чітко передбачених чинним законодавством. Такі підстави наведені у вищезазначеній Постанові Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172. Необхідно відзначити, що упродовж дії воєнного стану зміни до цієї постанови вносились тричі та стосувались питань доступу до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, стягнення заборгованості з виплати дивідендів, а також використання печаток.

Принадібно зауважимо, що постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» з Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172, виключено розділ «Стягнення заборгованості з підстав, що впливають з кредитних відносин», що відповідає постанові Київського апеляційного адміністративного суду від 22.02.2017 р. в адміністративній справі № 826/20084/14 (залишений без змін ухвалою Вищого адміністративного суду України від 01.11.2017 р. та Постанові Великої палати Верховного суду від 20.06.2018 р.), якою визнано незаконною та нечинною постанову Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 662 «Про внесення змін до переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів», що допускала вчинення виконавчих написів за кредитними договорами, які не є нотаріально посвідченими, за якими боржниками допущено прострочення платежів за зобов'язаннями. Крім цього, пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» встановлено заборону вчинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими [11].

Таким чином, законом заборонено вчиняти виконавчі написи для примусового стягнення боргів за кредитами, якщо сам кредитний договір не був посвідчений нотаріально.

Нотаріус може вчиняти виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

У виконавчому написі повинні зазначатися:

- дата (рік, місяць, число) його вчинення, посада, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;
- найменування та адреса стягувача;
- найменування, адреса, дата і місце народження боржника, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб);
- строк, за який провадиться стягнення;
- суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, в тому числі пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення;
- розмір плати, сума державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;
- номер, за яким виконавчий напис зареєстровано;
- дата набрання юридичної сили;
- строк пред'явлення виконавчого напису до виконання.

Виконавчий напис скріплюється підписом і печаткою нотаріуса.

Стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Відповідно до статті 91 Закону України «Про нотаріат» [3] виконавчий напис може бути пред'явлено до примусового виконання протягом трьох років з моменту його вчинення. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису здійснюється відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Частинами четвертою, п'ятою статті 12 Закону України «Про виконавче провадження» [2] встановлено, строки пред'явлення виконавчого документа до виконання перериваються у разі: 1) пред'явлення виконавчого документа до виконання; 2) надання судом, який розглядав справу як суд першої інстанції, відстрочки або розстрочки виконання рішення. У разі повернення виконавчого документа стягувачу у зв'язку з неможливістю в повному обсязі або частково виконати рішення строк пред'явлення такого документа до виконання після переривання встановлюється з дня його повернення, а в разі повернення виконавчого документа у зв'язку із встановленою законом заборонаю щодо звернення стягнення на майно чи кошти боржника, а також проведення інших виконавчих дій стосовно боржника – з дня закінчення строку дії відповідної заборони. При цьому згідно зі статтею 88 Закону України «Про нотаріат» [3]

нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Звернення до судової практики визнання виконавчих написів нотаріуса таким, що не підлягають виконанню дозволяє констатувати той факт, що суди все частіше задовольняють позови про скасування виконавчих написів, що були вчинені з порушенням закону. Так, наприклад, у справі № 947/10174/21 (провадження № 61-11444св22), Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, скасувавши рішення нижчестоящих судів, зробив такі правові висновки. Суд першої інстанції визнав виконавчий напис про звернення стягнення на предмет іпотеки таким, що не підлягає виконанню, оскільки нотаріус не переконався в безспірності боргу. Апеляційний суд змінив мотивувальну частину рішення, звернув увагу на те, що на час вчинення виконавчого напису діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Колегія суддів вказала, що установлений Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті, не передбачає втрату кредитором права на звернення стягнення на предмет іпотеки (застави) у випадку невиконання боржником зобов'язань за договором, а лише тимчасово забороняє примусово стягувати (відчувувати без згоди власника) [12].

У справі № 757/60132/21-ц провадження № 61-18600св23 колегія суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду зазначила, що вирішуючи спір про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, суд не повинен обмежуватися лише перевіркою додержання нотаріусом формальних процедур і факту подання стягувачем документів на підтвердження безспірної заборгованості боржника згідно з Переліком. Водночас порушення нотаріусом порядку вчинення виконавчого напису є самостійною і достатньою підставою для визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню [13].

У справі № 671/1211/22 провадження № 61-13889св23 виконавчий напис було видано всупереч вимогам законодавства, оскільки позивачка не була повідомлена про початок позасудового врегулювання спору, заборгованість, яку визначив нотаріус до стягнення, не є безспірною [14].

Таким чином, аналіз судової практики у справах про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню дозволяє виокремити низку типових підстав для скасування судом даного напису. Найбільш поширеною підставою є відсутність безспірності боргу. Серед інших підстав: порушення нотаріусом порядку вчинення виконавчого напису та порядку повідомлення боржника, відсутність необхідних документів, неправильне застосування норм права тощо.

Висновки. Воєнний стан вніс суттєві корективи у процедуру примусового виконання виконавчих написів нотаріусів. Запроваджений мораторій на виконання таких документів з одного боку захищає права боржників, а з іншого ускладнив відновлення порушених прав кредиторів. Аналіз судової практики у справах про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, свідчить про збільшення кількості таких справ в період воєнного стану.

Приведення положень Закону України «Про нотаріат» у відповідність із Законом України «Про виконавче провадження» в частині вчинення виконавчих написів є необхідним кроком для вдосконалення системи примусового виконання судових рішень та інших рішень, що підлягають виконанню, та забезпечення ефективного захисту прав кредиторів і боржників.

Література

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану : Закон України від 27 липня 2022 року № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20#Text>. (дата звернення: 22.08.2024).

2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 30, ст.542.

3. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 39, ст. 383.

4. Чи дозволила ВР виконувати виконавчі написи? URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chidozvolila-vr-vikonuvati-vikonavchi-napisi-.html>. (дата звернення: 22.08.2024).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану : Закон України від 11 квітня 2023 року № 3048-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 68, ст.236.

6. Желіховська Ю. Виконавчий напис як засіб захисту цивільних прав нотаріусом. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2011. № 5 (59). С. 157–160.

7. Безсмертна Н. Виконавчий напис як один із способів захисту суб'єктивних цивільних прав. *Юридичні науки*. 2007. № 74–76. С. 123–126.

8. Золотухіна О.М. Функціональне призначення нотаріату: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 261 с.

9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, ст. 356.

10. Салай М.Г. Особливості виконавчого напису як нотаріального акта. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 301–306.

11. Щодо заборони примусового виконання виконавчих написів нотаріусів. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2455inf.pdf> (дата звернення 23.08.2024).

12. Постанова Верховного Суду від 15 лютого 2023 року у справі № 947/10174/21 (провадження № 61-11444св22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109132244>. (дата звернення 26.08.2024).

13. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 757/60132/21-ц (провадження № 61-18600св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109132244>. дата звернення (26.08.2024).

14. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 671/1211/22 (провадження № 61-13889св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117624240> (дата звернення 26.08.2024).